

İSTANBUL VE EZAN

MUSTAFA İSMET UZUN*

İslam dünyasında, Kur'an-ı Kerim için "Mekke'de İndi, Kahire'de okundu, İstanbul'da yazıldı." şeklinde yaygın bir değerlendirme vardır. Bunu ezan için şu değer hükmüne dönüştürmek mümkün ve hatta gereklidir: "Medine'de doğdu, İstanbul'da okundu."

Gerçekten "ihtilâf-ı metâli" sebebiyle" bütün dünya üzerinde ezan okunarak Allah'ın adının anılmadığı, elçisinin onun resulü bulunduğunun ilan edilmediği bir an bile yoktur. İslam'ın bu değişmez şiarını 24 saat hiç kesilmeksizin kâinatın dört bir tarafına ilan eden ezanların istisnalar dışında, yer ve gök ehlini büyüleyen bir tarz ve tavırda sadece İstanbul'da okunduğunu söylemek iddialı görünse bile yanlış değildir.

Kahire nasıl "bin bir minare" diye anılan kadim bir İslam şehri ise, İstanbul da cami ve minarelerinin sayısı yanında bilhassa mimarileri bakımından ondan hiç geri kalmayan bir şehirdir. Ayrıca müezzinlerinin, yer ve gök ehlini Allah'ın birliğine, peygamberin risaletine şahit tutan etkileyici ezan okumaları göz önüne alındığında İstanbul, İslam medeniyetinin en seçkin merkezi olarak öne çıkar.

Akif'in "İstiklal Marşı"ımızdaki şu beyti, bu hakikati en yalın şekliyle ortaya koymuştur.

Bu ezanlar ki şehâdetleri dinin temeli
Ebedî yurdumun üstünde benim inlemeli.

Tevfik Fikret'in "Sabah Ezanında" şiiri, İstanbul semalarını dolduran ezan nağmelerinin bir sanatkarın gönül tellerini nasıl harekete getirdiğini göstermesinin yanında, İstanbul ezanlarının şehrin ne derece ayrılmaz bir unsuru olduğunu ortaya koyan manzumelerin başında yer alır. Yahya Kemal'in Aziz İstanbul'undaki "Ezansız Semtler" ile A. Hamdi Tanpınar'ın Beş Şehir'indeki "İstanbul" yazıları bu gerçeği vurgulayan mensurelerdir.

Münir Nurettin Selçuk'un, Yahya Kemal'in İstanbul için yazdığı "Bir Başka Tepeden" şiirini hicaz makamında besteleyip tamamladıktan sonra, Beylerbeyi Camii müezzinlerinden Hafız Fahri'nin okuduğu sabah ezanını Çamlıca'daki evinden duyarak uyandığında, hatiften gelen

bir ilahi sada hâlindeki İstanbul ezanlarıyla, ona karışan İstanbul annelerinin ninnilerini eserin başına terennüm olarak eklemesi de, İstanbul ezanlarının şehrin manevi atmosferi için ne kadar önemli olduğunun musiki diliyle tescilidir.

Belki de bu sebeplerle kültürümüz, ezan için "gülbang-i Hak, gülbang-i İlâhî, gülbang-i Muhammedî/Allah'ın, resulü Hz. Muhammed'in bülbüllerinin sesi" adlandırmasını ortaya koymuş, benimseyerek kullanmıştır.

Nitekim Mehmet Akif'in şu mısralarında ezan, "gülbang-i İlâhî" olarak vasıflandırılmış ve her yerin Rabbimizin yüce namı ve vahdaniyeti ile dolduğu, onunla sükûnet bulduğu belirtilmiştir:

Bakarsın bir de gülbang-i İlâhî'den dolup gerdûn,
O tenhayî-i sevdâvî olur Allah ile meskûn!

Yahya Kemal ise binlerce minareden okunan ezanları "rûh-ı revân-ı Muhammedî/Hz. Muhammed'in kâinatı dolduran ruhu" olarak niteler:

Gök nûra gark olur, nice yüz bin minâreden
Şehbâl açınca rûh-ı revân-ı Muhammedî.

İslam kültüründe ezanla yakından ilgili olarak ortaya çıkan uygulamaların başında Hz. Peygamberin sünnetinden kaynaklanan ve yeni doğan çocuğun kulağına okunan ezan ve kamet gelmektedir.

Nitekim Necip Fazıl Kısakürek'in "Ezan" başlığını taşıyan şiirinin şu beyti, kültürümüzdeki bu uygulamaya işaret etmenin ötesinde, hayatın iki ezan arasından ibaret olduğu gerçeğini de vurgulayan pek sanatkarane bir tespittir:

Ölürken aynı âhenk, salâ sesinden sızan:
Kulağıma doğduğum günde okunan ezan.

Cuma günü cami içinde sünnet kılındıktan sonra okunan iç ezan, namazın farzlarından önce getirilen

* Marmara Üniversitesi

kamet, Cuma, cenaze, kandil, bayram vs. salaları ile ramazanlarda minarelerde okunan temcitler de ezan formundaki uygulamalar olarak kabul edilir.

Bunların hepsi Türk ezan kültürünün devamı olarak İstanbul'da kendine mahsus özel bir tavrı kazanmış ve sadece dinî musiki noktasından bile başlı başına incelenmeye değer sanat alanı hâlinde gelişmiştir.

İstanbul için ezan konusunun üç farklı devresinden söz etmek mümkündür:

Bunlardan birincisi; İstanbul'un, şehrin adıyla anılan ezan okuma tavrının, üstat müezzinlerin hançerelerinde gerçekten gülbang-i Muhammedî nitelemesine layık bulunan bir okuyuş zenginliği kazanması, zamanla başlı başına bir gelişme göstermesi ve İslam dünyasına yayılmasının ana mekân olmasıdır.

Yaklaşık beş asır süren bu mesut devreyi Cumhuriyet'in başlangıcında, talihsiz ve yanlış bir adımın ilk defa atıldığı, ezanın asıl ifadesiyle okunmasının yasaklanması ve yerine Türkçe mealinin okunması çalışmalarına ev sahipliği yapması şeklindeki yirmi yıla yakın bir zaman takip eder. Bununla da kalınmamış, bu ezanlar şehri, devlet zoruyla dayatılan bu icranın ilk uygulandığı yer ve tüm yurttaki yirmi yıl süren elim bir devrenin başlangıcına tanıklık eden bir şehir olmuştur.

Üçüncü devre ise İstanbul'un bu yanıştan ilk dönülen yer olmasından günümüze yarım asrı aşan bir süreyi kapsar.

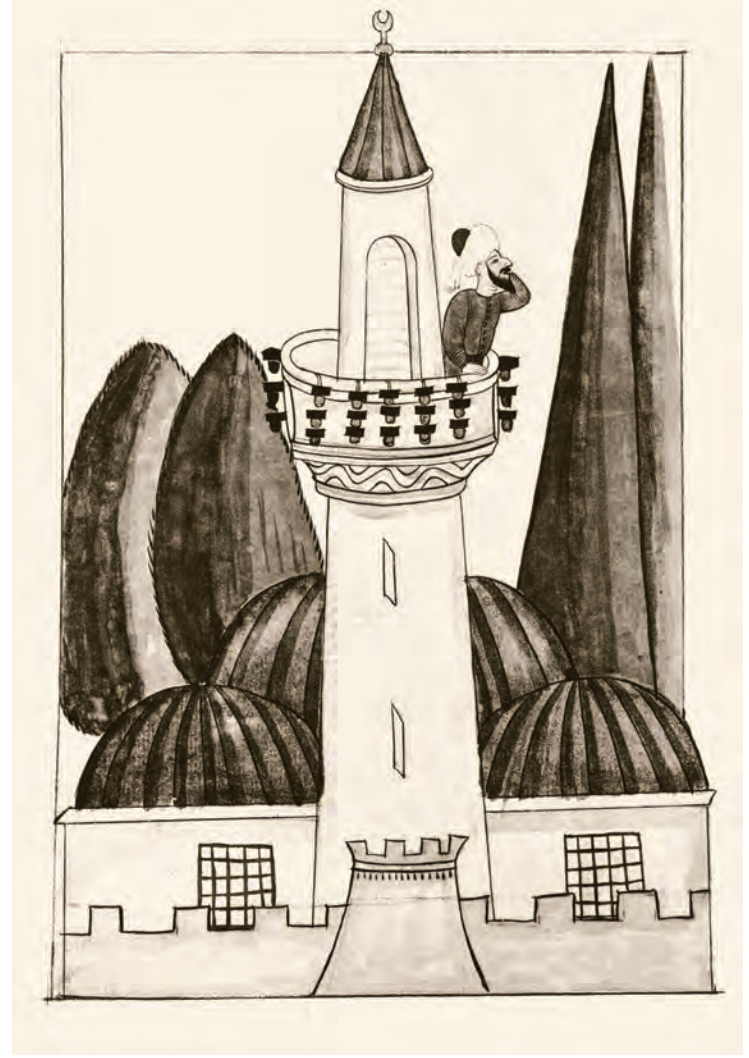
Bu sebeple İstanbul için ezan konusu geleneksel uygulamaların kesintiye uğratıldığı yıllar hariç fetihten günümüze uzanan esas devre ile ezanın yasaklanması çalışmalarına ev sahipliği yapan şehrin, bu hasret devresindeki durumu olarak iki kısımda incelenebilir.

İstanbul Ezanları

Bilindiği gibi İstanbul'a mahsus ezan okuma tarz ve tavrı buradaki sultan saraylarıyla, devlet adamı, rical ve eşrafın saray yavrusu konaklarında hizmet veren her biri büyük musikişinas, bestekâr ve hanende olan müezzinler tarafından ortaya konmuştur.

Osmanlı saray teşkilatında önemli bir müesseseye olan müezzinliğe, II. Bayezid (1481-1512) devrinde müezzinbaşılık görevi eklenerek müezzinlik hizmetleri bir talimatname ile belirlenmiştir.

Bu hizmet için Enderun'a alınan güzel sesli ve kabiliyetli gençler, burada musiki eğitimi görerek yetişir, içlerinden müezzinliğe yatkın olanlar seçilerek bu konuda ayrıca eğitilir, aralarından en kabiliyetlileri de hünkâr müezzini olurlardı. Enderun Has Oda erkânından olan hünkâr müezzinlerinden biri saray mescidinin

1- Ezan okuyan müezzin (Teschner)

başmüezzini olur ayrıca padişahların Cuma ve bayram namazları için gittiği camilerde de müezzinlik yapardı. Hünkâr müezzinlerinin maiyetinde "müezzinân-ı hâssa" denilen güzel sesli, musiki bilgisi ve icrası kuvvetli bir müezzin grubunun bulunduğu, bunların sayılarının XVI. yüzyılda on beş, XVIII. yüzyılın ikinci yarısında ise otuza ulaştığı kayıtlardan anlaşılmaktadır.

Selatin camilerinde görev yapacak müezzinler ekseriyetle bunlar arasından seçilirdi. Ayrıca müezzinlerin güzel sesli ve musiki bilgisine sahip iyi birer icracı olmalarının ön planda tutulduğu, vakfiyelerde de belirtilmiştir. Nitekim Süleymaniye vakfiyesinde: "...ve yirmi dört adet ilm-i mûsikâr ve fenn-i edvârda mahir ve şu'ab-ı makâmâtta ve tecrî-i terennümâtta sâhir hûb-âvâz kimesneler müezzin olup..." denilmektedir. Yeni Cami vakfiyesinde ise: "...fenn-i makâmâtta bî-nazîr, ilm-i mîkâtta basîr, nîk-neses ve hûb-neses kimesneler evkât-ı hamsede müezzinler olup münâvebe tarîkiyle ref'-i savt ile minârelerde ezan okuyup..." denilmesi, müezzinlerin musiki bakımından çok ileri bir seviyede olmaları gerektiğini göstermektedir.

2- Müezzîn (d'Ohsson)

Osmanlı devri İstanbul'unda sarayda müezzînbaşılık görevine yükselmiş meşhur bestekârlar vardır. XIX. yüzyılın ünlü musikîşinaslarından Şakir Ağa, Hammamîzade İsmail Dede, Hacı Haşim Bey ve Rifat Bey bunlardan bazılarıdır.

XX. yüzyılın ilk yarısında da müezzîn ve müezzînbaşılar arasında musiki bilgileri ve seslerinin güzelliğiyle âdeta birer ekol hâline gelmiş kimseler yetişmiştir. Bunlar arasında Süleymaniye Camii müezzînleri Hafız Şevket ve Hafız Kemal, Üsküdar Yeni Valide Camii müezzîni Hafız Süleyman, Beyazıt Camii müezzîni Hafız Kerim (Akşahin) ve Aksaray Valide Camii müezzîni Aksaraylı Hafız Cemal Efendi'yi bilhassa zikretmek gerekir.

Ezanın Türkçeleştirilmesi

Yakın tarihimizin ve şehrin dinî-kültürel geçmişinde önemli bir merhale olan bu konuda yeterli bilgi; bu fikrin doğuşu, uygulanması, toplumda ortaya

çıkan tepkiler, tatbikatın sürdürülmesi için devletçe yapılan baskı ve takibatlarla, uygulamadan vazgeçilmesi noktalarının ele alınmasıyla sağlanabilir.

Fikir ilk olarak, II. Meşrutiyet'i takip eden yıllarda Türkçülük cereyanının ve buna bağlı olarak dilde sadeleşme akımının ortaya çıkmasından sonra, ibadet dilinin Türkçeleştirilmesi hakkında bazı görüşler ileri sürülürken muhtemelen ilk defa Ziya Gökalp tarafından ortaya atılmıştır. Nitekim o, 1908'de Osmanlılık idealini taşıdığı dönemde yazdığı "Ezan" adlı şiirinde² ortaya koyduğu görüşünün aksine, 1918'de yazdığı Yeni Hayat kitabındaki "Vatan" şiirinde:

Bir ülke ki camiinde Türkçe ezan okunur
Köylü anlar manâsını namazdaki duanın
Bir ülke ki mektebinde Türkçe Kur'an okunur
Küçük büyük herkes bilir buyruğunu Hüdâ'nın
Ey Türk oğlu işte senin orasıdır vatanın.

mısralarına yer vermiş, aynı görüşleri daha sonra yayınladığı Türkçülüğün Esasları'nda³ da tekrarlamıştır.

Gökalp'in ezan dâhil olmak üzere ibadet dilinin Türkçeleştirilmesiyle ilgili düşüncelerinin Cumhuriyet döneminde hararetle benimsendiği ve uygulamaya konulduğu görülmektedir.

Bu doğrultudaki faaliyetlerin ilk önemli adımını, Atatürk'ün düşüncelerine de uygun olacağından hareketle, Darülfünun Müderrisi İsmail Hakkı (Baltacıoğlu) tarafından o zaman İstanbul'da bulunan İlahiyat Fakültesi müderrisler meclisinde görüşülmek üzere 1928 yılında hazırlanan ıslahat layihasının oluşturduğu kabul edilmektedir. Ancak görüşülmeden önce "İlahiyat Fakültesince Hazırlanan Lâyiha" başlığıyla basına aksettiği için⁴ ele alınmayan bu raporun üçüncü maddesinin bir bendinde, "İbadet lisanı Türkçe olmalıdır. Ayetlerin, duaların, hutbelerin Türkçe şekilleri kabul ve istimal edilmelidir." ifadeleri yer almıştı. İlgili kişilerin sonraki beyanlarından anlaşıldığı kadarıyla hazırlayıcısı Baltacıoğlu'nun görüşülmeden bir gazeteye intikal ettirdiği bu rapor, toplum tarafından şiddetli tepki görünce, konunun tartışılmasına imkân verilmeden lehte ve aleyhteki yayınların kısa sürede -bazı bilgilere göre bizzat Atatürk tarafından- durdurulması dikkat

2 Fevziye Abdullah Tansel, *Ziya Gökalp Külliyyatı -I: Şiirler ve Halk Masalları*, Ankara 1989, s. XVII-XIX.

3 Ankara 1339.

4 *Vakit*, nr. 3753, 20 Haziran 1928.

3- Ayasofya Camii'nde Kur'an-ı Kerim ve ezan Türkçe okunurken (İBB, Atatürk Kitaplığı)

çekmekte,⁵ durdurmanın şartların henüz uygun olmadığı kanaatinden kaynaklandığı yorumlanmaktadır.

Bu gelişmelerin ardından ezanın Türkçe okunması, Atatürk'ün konuya şahsen eğilmesi ve Dolmabahçe Sarayı'nda bizzat katılarak, bazılarına doğrudan yaptırdığı çalışmaları takiben 1932 yılında İstanbul'da uygulamaya konulmuştur.

Devrin şahitlerinden kültür tarihçisi Osman Nuri Ergin'in kaydettiğine göre, "Atatürk'ün üzerinde durduğu ana konular tekbir, ezan, kamet, sala ve hutbenin Türkçeleştirilmesi ile namazın Türkçe okunarak kaldırılması noktasında yoğunlaşıyordu.⁶ Ayrıca devri yaşayanların, özellikle ezan ve kameti tercüme çalışmalarına katılan Sadettin Kaynak ve Ali Rıza Sağman

gibi isimlerin hatıralarında⁷ ayrıntılarıyla yer alan bu konuyla ilgili gelişmeler şöyle özetlenebilir:

Atatürk'ün emri üzerine sonraları Maarif vekili olan Reşit Galip ile Hasan Cemil Çambel'in yönetiminde, Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti'nin Dolmabahçe Sarayı'ndaki odasında ramazan ayı öncesinde (Aralık 1931) dokuz meşhur hafız bu işle görevlendirildi. Beşiktaşlı Rıza, Süleymaniye Camii müezzini Hafız Kemal (Gürses), Hafız Sadettin (Kaynak), Hafız Burhan (Sesılmaz), Hafız Fahri, Hafız Nuri, Hafız Yaşar (Okur), Hafız Zeki ve Sultanselimli Hafız Ali Rıza'dan (Sağman) oluşan bu heyet çalışmalara başladı. Tekbir, ezan ve kametin Türkçesi hazırlandı. Bu arada, tereddüt edilen noktalarda bizzat Atatürk'ün görüşüne başvurularak kesin kararlar onun tercihleri doğrultusunda verildi. Nitekim bütün hafızlar tekbiri "Allah büyüktür." diye tercüme etmişken Atatürk, Ali Rıza

⁵ Geniş bilgi için bkz. Osman Nuri Ergin, *Türkiye Maarif Tarihi*, İstanbul 1943, V, 1938-1967.

⁶ Ergin, *Türkiye Maarif Tarihi*, V, 1939.

⁷ Ergin, *Türkiye Maarif Tarihi*, V, 1939-1943, 1947-1957.

4- Devrin ünlü müezzin ve hafızları Kur'an-ı Kerim'i Türkçe okurken (İBB, Atatürk Kitaplığı)

Sağman'ın "Tanrı uludur." ifadesini daha güzel bulduğu için bu şekil kabul edildi. İstanbul şehri bakımından önemli olabilecek bir diğer nokta, ezan ve kametteki "Hayye ale'l-felâh" ibaresinin de "Haydi kurtuluşa." diye Türkçeleştirilmesinin düşünülmesindedir. Fakat "Kurtuluş" İstanbul'da çoğunlukla Rumların oturduğu Tatavla semtinin halk arasındaki adı olduğu için tereddüt gösterilince Atatürk'ün de uygun görmesiyle bu açık Türkçe karşılık yerine "Haydi felâha" şekli kabul edilmişti.⁸

Ezan okunmasında musikinin özel bir yeri olduğundan Türkçe ezanın çeşitli makamlarda bestelenmesi için İstanbul Konservatuvarı hocalarından İhsan Bey'le bazı sazandelerin de katılımı sağlanarak yeni metin meşk edildi. Fakat bütün gayretlere rağmen bu bestenin ramazana kadar (10 Ocak 1932) İstanbul'daki bütün müezzinlere öğretilmesinin mümkün olmayacağı anlaşılınca ezanın asli şekliyle okunmasına geçici olarak izin verildi. Sürdürülen hazırlıklardan sonra Türkçe Kur'an, tekbir ve kamet Atatürk'ün emriyle 3 Şubat 1932 gününe rastlayan Kadir Gecesi'nde Ayasofya Camii'ndeki mevlit töreninde okundu ve radyodan naklen yayımlanarak resmî ve fiilî ilk adım atılmış oldu. Gazetelere intikal eden habere göre İstanbul'da minareden okunan Türkçe ezan ilk defa Fatih Camii'nde Hafız Rifat Bey tarafından okunmuştur.

Çalışmalar boyunca görüşü alınmayan Diyanet İşleri Riyaseti'nin de aradan geçen ve neredeyse altı ayı bulan zaman zarfında uygulamaya karşı çıkmaması sağlandı (18 Temmuz 1932). İlk Dil Kurultayı'nın ardından (26 Eylül 1932) bütün vazifelilerin ezanı Türkçe okumaları

için hazırlık yapmalarını sağlamak üzere, Evkaf Umum Müdürlüğü tarafından hem vilayetlere, hem de cami ve mescit görevlilerinin amiri sıfatıyla Evkaf müdürlüklerine şu Türkçe ezan metni gönderildi: "Tanrı uludur (4 kere)/Şüphesiz bilirim bildiririm Tanrı'dan başka yoktur tapacak (2 kere)/Şüphesiz bilirim bildiririm Tanrı'nın elçisidir Muhammed (2 kere)/Haydi namaza (2 kere)/Haydi felâha (2 kere)/Namaz uykudan hayırlıdır (yalnız sabah namazında, 2 kere)/Tanrı uludur (2 kere)/Tanrı'dan başka yoktur tapacak (1 kere)."

Bu tamimden sonra, bütün vilayetlerle karakol ve jandarma teşkilatının ulaşabildiği tüm yerleşim birimlerinde Türkçe ezan okutulmasına başlandı ve uygulama, kolluk kuvvetleri tarafından sıkı bir şekilde takip edildi.

Ancak toplum uygulamaya tepki gösterdiği gibi hükûmetin de kanuni ve polisiye tedbirlerle baskısını sürdürdüğü bilinmektedir. Devri yaşayanların hatıraları yanında, bir kısmı hâlen hayatta bulunan canlı şahitlerin ifadelerinden yeni uygulamayı benimsemeyen müezzinlerle halkın gösterdiği pasif direnişleri şöylece sıralamak mümkündür: Türkçe ezan yaygın bir şekilde çocuklara ve meczuplara okutulmuş veya Türkçesi yüksek sesle okunduktan sonra alçak sesle aslı tekrar edilmiş yahut da resmen görevli olmayan kişilere okutma gibi yollara başvurulmuştur.

Ayrıca yeni uygulamanın kanuni bir dayanağı bulunmadığı için tamime uymayanların bazen idari, çok defa da polisiye tedbirlerle yıldırılması sağlanmıştır. Uygulamayı sürdürmek ve karşı çıkanları cezalandırmak için ezan vakitlerinde, cami içi ve dışıyla minare kapılarında polislerle jandarmalar bekletildiği, emre uymayanlara anında müdahale edildiği yolunda pek çok haber, devrin çeşitli gazetelerinde yer almıştır.⁹

Ezanın Türkçe okunması konusundaki baskılara toplumun ilk büyük tepkisi 1 Şubat 1933'te Bursa'da meydana geldi. Ulu Cami'de Topal Halil adında halktan biri ezanı asıl şekliyle okuyunca, minare kapısında bekleyen bir sivil polis tarafından tartaklanarak karakola götürülmek istendi. Buna tepki gösteren halk, hükûmetin bu konuya müdahalesini protesto maksadıyla, önce Evkaf müdürlüğüne, oradan da valiliğe yürüdü. Valiliğin askerî garnizondan yardım istemesi üzerine durum, o sırada İzmir'de Atatürk'ün yanında bulunan garnizon kumandanına bildirildi. Hadiseyi öğrenen Atatürk gezisini yarıda keserek Bursa'ya geldi. Anadolu Ajansı'na verdiği

8 Cemal Granda, *Atatürk'ün Uşağı İdim*, İstanbul 1973, s. 259-260.

9 Meselâ bk. *Sebülürreşâd*, nr. 82, s. 105-106.

5- İstanbul'da ilk defa Fatih Camii minaresinden Hafız Rifat Bey tarafından Türkçe ezan okunması, 30 Ocak 1932 (İBB, Atatürk Kitaplığı)

beyanatta “cahil mürtecilerin Cumhuriyet adliyesinin pençesinden kurtulamayacaklarını, olaya bilhassa dinî herhangi bir tahrike vesile etmeye asla müsamaha edilmeyeceğinin anlaşılması için önem verdiklerini” belirterek “meselenin esas mahiyetinin dinle değil dille ilgili olduğunu” söyledi.¹⁰ Ayrıca konu ile bizzat ilgilenerak yetkililere gerekli talimatı verdi. Bu arada Bursa müftüsüne, savcı ve sulh hâkimine işten el çektirildi. Hadiseye karışan on dokuz kişi, Çorum Ceza Mahkemesi'nde bir yıl süren muhakemeden sonra ağır hapis ve sürgün cezasına çarptırıldı.¹¹

O zamana kadar konunun dışında tutulmaya çalışıldığı anlaşılan Diyanet İşleri Riyaseti de, Dâhiliye Vekâleti'nden gelen bir yazı üzerine 4 Şubat 1933 tarihinde bütün müftülöklere bir tamim göndererek görevlilerin ezanı ve kameti Türkçe okumalarını, buna uymayanların “kati ve şedit bir şekilde” cezalandırılacağını bildirdi.¹² Müftülöklere yollanan 6 Mart 1933 tarihli yeni bir tamimle

de, “her tarafta Türkçe ezan okunduğu bir zamanda minarelerde Arapça “salât ü selâm” okumak ahenksiz düşeceği ve hükûmetin takip ettiği maksad-ı millîye de uygun gelmeyeceği” gerekçesiyle gönderilen örnekteki üç Türkçe sala ve tekbir metninden birinin seçilerek okunması bildirildi.

Atatürk, Kur'an'ın Türkçe okunması ve namazın bununla kaldırılması konusundaki teşebbüslerinden umduğu neticeyi alamadığı ve bu konudaki çalışmalar toplumda büyük huzursuzluklara sebep olduğu için bundan vazgeçmiş olmakla birlikte, Türkçe ezan okunması uygulamasını sürdürmüştür. Bu sebeple 1938'deki vefatından sonra da başında İsmet İnönü'nün bulunduğu CHP hükûmetleri tarafından uygulamanın daha sıkı bir şekilde devam ettirildiği görülmektedir.

Ezan Hasreti Sona Eriyor

Ancak yasağın kaldırılması 1950 seçimlerinden sonra basın ve meclisteki yoğun çalışmalarla gerçekleşmiştir. Ceza Kanunu'ndan ilgili fıkranın çıkarılması için 31 Mayıs 1950'de Tokat Milletvekili

¹⁰ *Cumhuriyet*, 7 Şubat 1933.

¹¹ Utkan Kocatürk, *Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi 1918-1938*, Ankara 1983, s. 546.

¹² Metni için bkz. Sadık Albayrak, *Türkiye'de Din Kavgası*, İstanbul 1973, s. 262.

Ahmet Gürkan'ın mecliste başlattığı kanun teklifi verme sürecini, 2 Haziran'da Kayseri Milletvekili İsmail Berkok ve on üç arkadaşı, 14 Haziran 1950 tarihinde de Başbakan Adnan Menderes Hükûmetince TBMM'ye sunulan kanun teklifleri takip etmiştir. Bunların gerekçelerinde Ceza Kanunu'na hüküm konulmasının din ve vicdan hürriyetine aykırı olduğu vurgulanmaktadır: “Müslüman Türklere sebepsiz yere manevi huzursuzluk veren böyle bir yasağın demokrasi ile idare olunan bir devlet nizamı içinde yer alabilmesi de müstahildir. Fıkranın tayyî Müslüman Türklere muhakkak bir huzur ve vicdan rahatlığı verecektir.”¹³ Böylece Ceza Kanunu'nun 526. maddesinde gerekli değişiklik yapılarak 16 Haziran 1950 ramazanı öncesinde ezanın asli şekliyle okunması serbest bırakıldı.

Bu durum, Diyanet İşleri Başkanı Ahmet Hamdi Akseki'nin imzasını taşıyan 23 Haziran 1950 tarih ve 6715 sayılı tamimle bütün müftülöklere resmen tebliğ edildi. Bu tarihî metinde, “Elfâz-ı mahsûsa ezanın rüknü ve sıhhatinin şartı olduğuna göre hususî lafızlarından başkası ile okunan ezana velev en doğru bir tercüme ile de olsa itibar yoktur. Tamamıyla dinî bir ibadet mevzuu olan ezan ve kameti asli şeklinden çıkarıp şu veya bu dille okumaya zorlayıcı hükümlerin, ezan ve kameti din lisaniyle okumak yasağının TBMM'ce kaldırılmasının vatandaşlar üzerinde büyük ferahlık ve hoşnutluk husule getirdiği” tespiti yer verilmesi, Diyanet Teşkilatı'nın ve halkın karşı tavırlarının anlaşılması bakımından önemlidir.

Yasağın kalkmasıyla birlikte ramazan ayında ibadet diliyle minarelerden yükselen çifte ezan ve salalar büyük bir sevinçle karşılanmış, ülkenin her tarafında kurbanlar kesilmiş, bunları dinlemek için camilerin etrafında toplananların gözyaşları içinde secdeye kapanıp yeri öptükleri gibi haberler devrin basınında yer almıştır.

İstanbul'da ezanın yeniden asli şekliyle okunması, Türkçe ezan okunması hazırlıklarını yapan heyetin içinde yer alan ve yasağın kaldırıldığı sırada Sultanahmet Camii İmamlığı'nda bulunan Sadettin Kaynak'ın yönlendirmesiyle bu caminin minarelerinden çifte ezanlar okunmasıyla başlamıştır. Olaya şahit olanların ifadelerinden İstanbul'da olduğu gibi, yurdun her yerinde ezan okunan büyük camilerin etrafına toplanan her yaşta halkın birbirlerine sarılıp ağlaşarak bu günleri gördüklerine şükrettikleri ve ezan tekbirlerine eşlik ederek

Diyanet İşleri başkan yardımcılığı da yapan Yaşar Tunagür, ezanın aslına uygun okunmasıyla ilgili yasağın kalktığı günü şöyle anlatmaktadır:

“Ezanın Türkçe okunduğu günlerdi. Cuma namazlarını Sultanahmet Camii'nde kılmayı kendime âdet edinmiştim. Cuma namazlarını meşhur hafız Sadettin Kaynak kıldırırdı. Türkçe ezanı okumuş olan hafız...

Yine böyle bir cuma günüydü ve Sultanahmet Camii'ne namaz kılmaya gidiyordum. Fakat her zamankinden farklı olarak caminin avlusunda büyük bir kalabalık ve telaş vardı. Ben ve yanımdaki arkadaşım, merakla cami avlusuna doğru ilerledik. Baktık ki caminin içinden çok, avluda insan var. Onlar bir şeyler duymuşlar ama biz henüz bilmiyoruz. Girdik içeri.

Avluda baktık ki camiye giren falan yok. Herkes yukarı bakıyor. Birden minarelerin bütün şerefelerinden “Allahu ekber! Allahu ekber!” diye Arapça ezan okunmaya başladı. Meğer caminin imamı Saadettin Kaynak, her bir şerefeye bir müezzîn yerleştirmiş, birbirin ardına nasıl ezan okuyacaklarını onlara tembihlemişti. Caminin içinde durumdan haberi olmayan cemaat Arapça ezanı duyar duymaz kendilerini dışarı attı. Avlu hınca hınç doluydu. Herkes İstanbul semalarını inleyen Arapça ezanı dinliyordu. 14 müezzîn 6 minarenin 14 şerefesinde... biri başlıyor öbürü bitiriyor. Yarım saate yakın sürdü ezan. Bunu İstanbul'un diğer camileri takip etti. İstanbul'un bütün minarelerinden yıllardır

özlemini çektiğimiz ezan sedaları yükseliyordu göklere... Bir an için rüyada olduğumu sandım. Fakat bu bir rüya değil, gerçektir. Minarelerden Arapça ezan okunuyordu.”

(Mustafa Armağan, Türkçe Ezan ve Menderes, İstanbul 2010, s. 146.)

¹³ 15 Haziran 1950 tarihli, Türk Ceza Kanunu'nun 526. maddesinin değiştirilmesi hakkında TBMM Başkanlığına sunulan teklifin gerekçesi S. sayısı: 3/1/9, 2/6,7.

kurbanlar keserek olayı bir bayram havası ve coşkusu içinde karşıladıkları anlaşılmaktadır.

KAYNAKLAR

- Ayas, "Mürteciler Karşısında Din", *Millî Talim ve Terbiye Cemiyeti Mecmuası*, 1334, sy. 5, s. 36.
- Ayhan, Halis, Mustafa Uzun, "Ezan", *DİA*, XII, 38-43.
- Başgil, Ali Fuad, *Din ve Laiklik*, İstanbul 1985.
- "Büyük Millet İnkılâbı Karşısında", *Sebülürreşâd*, 1950, c. 4, sy. 84, s. 140-141.
- Çağlı, Yusuf Ziya, "Ezan Meselesi Hakkında", *Sebülürreşâd*, 1961, c. 13, sy. 320, s. 307-308.
- Düstür*, Üçüncü tertip, Ankara 1941, c. 22, s. 418.
- Düzdağ, M. Ertuğrul, "Ezan - 1932", *Zaman*, 14 Aralık 1987.
- Düzdağ, M. Ertuğrul, *Düşman Acımaz*, İstanbul 1994
- Ergin, Osman Nuri, *Türkiye Maarif Tarihi*, İstanbul 1943, V, 193 1967.
- "Ezan Hakkında Kanun", *Sebülürreşâd*, 1950, c. 4, sy. 82, s. 100-106.
- "Ezan", *TA*, XVI, 67.
- Gökalp, Ziya, *Doğru Yol*, haz. Müjgan Cumbur, Ankara 1976, s. 11.
- Gökalp, Ziya, *Yeni Hayat*, İstanbul 1918.
- İnan, Abdülkadir, "Hafız Yaşar ve Türkçe Ezan", *TK*, 1968, c. 6, sy. 62, s. 131-132.
- Jaschke, G., *Yeni Türkiye'de İslâmlık*, çev. Hayrullah Örs, Ankara 1972.
- Kanun Lâyhaları*, TBMM Kütüphanesi Dokümantasyon ve Tercüme Müdürlüğü, nr. 186, 1/78, 3/1/9, 2/6, 7.
- Koçu, R. Ekrem, "İstanbul'da Ezan Musikisi", *Hayat Tarih Mecmuası*, 1969, sy. 11, s. 18-20.
- Lewis, Bernard, *Modern Türkiyenin Doğuşu*, çev. Metin Kıratlı, Ankara 1984.
- Tâhirülmevlî, "Ezan Hakkında Malumat ve Halisâne Bazı Temenniyat", *Sebülürreşâd*, 1329, c. 10, sy. 236, s. 29-31.
- Tunaya, Tarık Zafer, *İslamcılık Akımı*, İstanbul 1991.